

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОСУДДІ: ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UKRAINIAN JUSTICE: LEGAL PREREQUISITES FOR IMPLEMENTATION

Шишка Н.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
факультету № 4

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню правових передумов запровадження штучного інтелекту під час здійснення правосуддя в Україні. Запровадження штучного інтелекту в судову систему України в умовах цифровізації та збільшення майнового обороту зумовлене сучасними реформаційними тенденціями цивільного законодавства та судової системи загалом, здатне вирішити проблему із зростаючою кількістю судових процесів, що пов'язані з покупками та здійсненням оплати через мережу Інтернет, матиме позитивний вплив на розвиток економіки та розвитку бізнесу у державі, мінімізує людський фактор саме в контексті судового свавілля.

Під час дослідження зроблено висновок, що сьогодні існує багато правових передумов для запровадження штучного інтелекту в українському правосудді. При цьому впровадження штучного інтелекту в українське судочинство має відповідати базовим принципам, які містяться в Етичній хартії з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі та в Білій книзі зі штучного інтелекту: європейський підхід до досконалості і довіри. Робиться висновок, що впровадження штучного інтелекту в українське судочинство має відбуватися поетапно, важливим є етап тестування, який дасть можливість перевірити дієвість та спроможність такої інновації та сприятиме підтвердженню необхідності застосування в судовій системі елементів діджиталізації.

Крім цього, в статті робиться висновок, що законодавство України потребує чіткості та визначеності відповідно до світових та європейських стандартів щодо застосування штучного інтелекту. Також із метою належного правового регулювання охоронних правовідносин є необхідність вироблення та закріплення на законодавчому рівні застосування штучного інтелекту. Це насамперед сприятиме правовим гарантіям безпечного та легального функціонування систем штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, правосуддя, судова система, права людини.

The article is devoted to the study of the legal preconditions for the introduction of artificial intelligence in the administration of justice in Ukraine. Introduction of artificial intelligence into the judicial system of Ukraine in the conditions of digitalization and increase of the property circulation: is due to modern reform tendencies of civil legislation and judicial system as a whole; able to solve the problem of the growing number of lawsuits related to purchases and payments via the Internet; will have a positive impact on economic development and business development in the country; minimizes the human factor precisely in the context of judicial arbitrariness.

The study concluded that today there are many legal prerequisites for the introduction of artificial intelligence in the Ukrainian judiciary. At the same time, the introduction of artificial intelligence in the Ukrainian judiciary must comply with the basic principles contained in the European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment and in the White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust. It is concluded that the introduction of artificial intelligence in Ukrainian legal proceedings should take place in stages, among which the testing stage is important, which will provide an opportunity to test the effectiveness and viability of such an innovation and will help confirm the need to use elements of digitalization in the judicial system.

In addition, the article concludes that the legislation of Ukraine needs clarity and certainty in accordance with world and European standards for the use of artificial intelligence. Also, in order to properly regulate the protection of legal relations, it is necessary to develop and consolidate at the legislative level the use of artificial intelligence. This will, first of all, contribute to the legal guarantees of safe and legal functioning of artificial intelligence systems.

Key words: artificial intelligence, justice, judicial system, human rights.

Постановка проблеми. Нині використання штучного інтелекту в житті суспільства та окремої людини привертає дедалі більше уваги фахівців права. Так, починаючи з середини минулого століття роботів і машини, які здатні мислити і творити, подібно до живих людей, ми могли лише спостерігати в науковій фантастиці і фільмах. Сьогодні це вже не є міфом або фантастикою, а стало реальністю. Штучний інтелект використовується у науковій діяльності університетів, науково-дослідних лабораторіях і великих компаніях багатьох країн, що займаються розробками у сфері сучасних інформаційних технологій, створенням об'єктів інтелектуальної власності для мінімізації людського фактору, особливо там, де є великі ризики для життя та здоров'я людини, у бізнесі, особливо під час діджиталізації або цифрової трансформації такого бізнесу тощо. Штучний інтелект також закладається в основу певних комп'ютерних програм, використовується в журналістиці, бухгалтерії, медицині та у праві, у тому числі і в судовому процесі, він здатний швидко вирішувати складні завдання, інколи недосяжні для більшості людей.

У зв'язку з цим все частіше на державному рівні підіймається питання щодо застосування в процесі державного управління автоматизованих роботів із штучним інтелектом чи самого штучного інтелекту, зокрема

у правосудді. Питання стосується того, чи здатний штучний інтелект аналізувати фактичні обставини справи та показання свідків, висновки експертів та спеціалістів, зауваження адвокатів, давати їм правову оцінку і виносити законне та обґрунтоване рішення.

Тому постає питання про стандарти формування правової моделі, що забезпечить належну унормованість та визначеність у праві щодо регулювання судових процедур під час застосування штучного інтелекту.

Стан цієї проблематики певною мірою розглядався такими науковцями, як: О.А. Баранов, Т.Г. Каткова, М.В. Карчевський, К.О. Хернес, С.Ю. Петряєва, О.Е. Радутний, Ю.М. Сидорчук, В.М. Фурашев, О.О. Ястребов Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та інші.

Незважаючи на велику зацікавленість до такої тематики, досі залишається дискусійним та невирішеним питання про те, чи є нагальна потреба у формуванні правових норм, які забезпечують належне правове регулювання судових процедур за участі штучного інтелекту (суб'єктна концепція) чи з його застосуванням (об'єктна концепція) і необхідність здійснення правових досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз передумов запровадження у державі штучного інтелекту під час здійснення правосуддя в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право людини на судовий захист – основоположне, конституційне право. Саме правосуддя забезпечує дотримання прав і свобод громадян та їх захист у разі порушень, виступає гарантом законності, стабільності та сприяє утвердженню порядку у суспільстві. Принаймні так воно має бути. Визначальною складовою частиною принципу захисту прав та інтересів є забезпечення гарантій права кожної людини на ефективний судовий захист. Стаття 55 Конституції України гарантує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Цією нормою передбачається право на судовий захист законних прав та інтересів кожного громадянина. Відповідно до ст. 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежене. При цьому відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що саме на державі лежить обов'язок забезпечити своїм громадянам ефективний засіб юридичного захисту та право на справедливий суд.

Також забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя є головним обов'язком держави України. У зв'язку з цим ЄСПЛ неодноразово нагадував у своїй практиці про важливість створення механізмів, які могли б забезпечити узгодженість практики в національних судах і однаковість прецедентного права. Аналогічним чином це стосується і того, що договірні держави зобов'язані організувати свою судову систему таким чином, щоб уникнути прийняття неузгоджених рішень, які створюють стан правової невизначеності [1].

Важливо враховувати і те, що спрямованість до європейського та євроатлантичного курсу України вимагає від держави не лише організувати свою судову систему, але і привести правову систему також до вимог відповідності її принципу верховенства права.

Тому з метою виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи сьогодні в країні існує нагальна потреба побудови системи українського судочинства таким чином, щоб вона, функціонуючи на засадах верховенства права, відповідала європейським стандартам здійснення якісного судочинства у державі, гарантувала право кожної особи на ефективні засоби правового захисту, що дозволяють відстоювати свої порушені права та інтереси у суді та дієві механізми реалізації такого захисту через гарантування державного примусу у разі невиконання рішення суду.

Варто відзначити, що розпочата у 2014 році, після Революції гідності, судова реформа, як і інші після неї, так і не вирішила основні проблеми, що стали причиною реформування системи судочинства в Україні. Так, на державному та законодавчому рівні визнаються такі проблеми, як: дискредитація суддівського корпусу щодо їх незалежності та неупередженості під час розгляду справ у суді [2]; систематичне порушення суддівської присяги [3; 4]; великий рівень та ризики корупції у сфері правосуддя [5; 6]; залежність суддів від виконавчої та законодавчої гілок влади [6]; інша політична залежність чи інший протиправний вплив на прийняття рішень у суді [5]; недостатній рівень єдності та послідовності судової практики [6] тощо.

Тим, що може вирішити певні існуючі проблеми у судовій системі України, може стати штучний інтелект, оскільки, на відміну від людей, на нього неможливо чинити будь-який тиск чи підкупити. Застосування штучного інтелекту може формувати єдність та послідовність судової практики, оскільки запрограмована програма на певний алгоритм, як правило, не допускає помилок, які при людському факторі виникають переважно через внутрішнє переконання.

На державному рівні в Україні вже існують великі кроки щодо діджиталізації правосуддя.

Так, враховуючи незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, а також автоматизації процесів правосуддя з урахуванням вимог українського зако-

нодавства, загальносвітових практик та європейських стандартів, вже задіяний в Україні «Електронний суд», відповідно до Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Як вважають автори концепції, це повинно забезпечити пришвидшення процесів судочинства, зручність у доступі, надійність, захищеність інформації та прозорість шляхом публічності електронних ресурсів. Це було першим базовим кроком до діджиталізації судової системи [7].

Кабінетом Міністрів України 2 грудня 2020 р. № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, в якій передбачено використання технологій штучного інтелекту у сфері юриспруденції та здійсненні правосуддя. Це підсилюється і сучасними реформаційними тенденціями у галузі цивільного законодавства, зокрема постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» [8], започатковано комплексну роботу над процесами якісних та змістовних трансформацій цивільного законодавства України. Членами Робочої групи, утвореної цією Постановою, навіть було підготовлено Концепцію оновлення Цивільного кодексу України, в якій ставиться завдання у процесі нормопроекування визначитися з принципами взаємодії людини з автономними роботами та штучним інтелектом [9]. Тобто процеси реформування судочинства в Україні мають стосуватися також і якісного формування норм матеріального права.

Також нещодавно Вища Рада Правосуддя погодила проєкт розпорядження Кабміну щодо реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні та запропонувала запуснути пілотний проєкт із застосування штучного інтелекту на базі одного із судів першої інстанції в частині розгляду адміністративних порушень [10]. При цьому така інновація має супроводжуватися розробленням та впровадженням відповідних норм, які б забезпечили належне упорядкування процедур із застосуванням штучного інтелекту. Адже якщо цього не зробити, то одночасно виникне питання щодо порушення принципів здійснення правосуддя виключно судами та незалежності суддів, що призведе до порушення принципу законності та верховенства права. Використання штучного інтелекту в судовій системі призначене для підвищення ефективності та якості правосуддя.

Як бачимо, в Україні впровадження штучного інтелекту в правосуддя відбувається досить повільно. Адже, як показує світовий досвід, де провідні країни світу такі як Китай, США Японія, Великобританія вже мають практичні навички застосування штучного інтелекту у правосудді, в Україні це питання лише зараз набуло актуальності та знаходиться на певному етапі його тестування.

Існують думки, що штучний інтелект не в змозі зрозуміти нюанси юридичної справи, однак експеримент вчених з університетів Лондона, Шеффільда та Пенсільванії певною мірою спростував цю критику. Так, вчені навчили штучний інтелект аналізувати тексти судових справ та на основі певних алгоритмів і закономірностей здійснювати перевірку вже винесених рішень у контексті відповідності їх вимогам Європейської конвенції з прав людини. Штучним інтелектом було проаналізовано 584 справи, які стосувалися випадків катування, приниження гідності, права на справедливий суд та конфіденційності. Загалом штучним інтелектом було оцінено, що у 79% випадків рішення суду були правильними.

У Китаї з березня 2019 року у додатку WeChat запроваджено функціонування цифрового суду, що доступний у 12 із 33 провінцій Китаю та який через відеочат, модерований аватаром судді, під китайським гербом здійснює вирішення суперечок між сторонами. За нього говорить штучний інтелект, який оцінює аргументи обох сторін та на їх основі вирішує спір. При цьому рішення такого судді визнається на державному рівні.

Важливим маркером, який визначає напрям і розвиток штучного інтелекту, є європейські стратегії розвитку.

Так, етичними передумовами застосування штучного інтелекту є те, що у 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи прийняла вагомий міжнародний акт – Етичну хартію з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, далі – Хартія) [11] як систему єдиних принципів і правил використання штучного інтелекту у судовій системі.

Хартія пропонує, щоб етика, повага до прав людини і принципи незалежності судової влади були частиною розвитку всіх систем, заснованих на використанні штучного інтелекту, з самого початку. Етична хартія закріплює п'ять принципів щодо використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя: дотримання основних прав людини під час його використання; застосування технологій штучного інтелекту для виявлення недобросовісної суддівської практики шляхом аналізу текстів судових рішень та інших даних, які формуються в комп'ютеризованих системах/ресурсах у процесі здійснення правосуддя; недискримінації, а саме запобігання розвитку будь-якої дискримінації між окремими особами чи групами осіб; якості та безпеки, що стосується обробки судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі; принцип «під контролем користувача» (under user control); прозорості, неупередженості та справедливості [12].

Наступним кроком, який визначає напрям європейської стратегії щодо штучного інтелекту, виступає Біла книга зі штучного інтелекту: європейський підхід до досконалості і довіри (White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust), яка опублікована 19 лютого 2020 року, де зазначається, що штучний

інтелект повинен працювати на людей і бути силою, яка працює на благо суспільства. Цей документ має на меті зазначити можливі зміни, які будуть сприяти надійному та безпечному розвитку штучного інтелекту в Європі з усією повагою до цінностей і прав громадян ЄС [13].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, зазначимо, що нині існують багато правових передумов для запровадження штучного інтелекту в українському правосудді. Поряд із цим впровадження штучного інтелекту в українське судочинство має відповідати базовим принципам, які містяться в Етичній хартії з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі та в Білій книзі зі штучного інтелекту. Проте під час впровадження штучного інтелекту у судовий процес можливе лише тоді, коли його технічний рівень забезпечить неухильне дотримання основних прав людини; запобігатиме будь-яким проявам дискримінації між окремими особами чи групами осіб; забезпечить прозорість, неупередженість та справедливість розгляду справи, захист конфіденційності, електронних комунікацій та обробки персональних даних; технічну та програмну надійність і безпеку як для окремої людини, так і для всього суспільства загалом.

Запровадження штучного інтелекту в судову систему України в умовах цифровізації та збільшення майнового обороту здатне вирішити проблему зі зростаючою кількістю судових процесів, що пов'язані з покупками та здійсненням оплати через мережу Інтернет; матиме позитивний вплив на розвиток економіки та бізнесу у державі; мінімізує людський фактор саме в контексті судового свавілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Uzineexport S.A. c. Roumanie, no. 43807/06, § 25, 31 mars 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153309>.
2. Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 18.02.2021).
3. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України від 08.04.2014 № 1188-VII. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18> (дата звернення: 12.02.2021).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про відновлення довіри до судової влади в Україні" від 25.03.2014. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=501333&pf35401=295352> (дата звернення: 18.02.2021).
5. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (дата звернення: 9.02.2021).
6. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 09.02.2021).
7. Про погодження Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Рішення Ради суддів України Рішення від 22.11.2019 № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097414-19#n9> (дата звернення: 18.02.2021).
8. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2019 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.02.2021).
9. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім АртЕк, 2020. 128 с.
10. В українських судах використовуватимуть штучний інтелект: громадська медіа-платформа ТМЦІНФО URL: <https://tmcinfo.com.ua/publications/2021/02/14/v-ukrajinskyh-sudah-vykorystovuvatymut-shtuchnyj-intel>
11. European Commission for the Efficiency of Justice (2019). European Ethical Charter on the use of AI in the judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
12. Проект Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. 2020 URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%20%D0%A8%D0%86.docx>.
13. White paper. On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust. European Commission. Brussels, 19.02.2020 COM(2020) 65 final. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paperartificial-intelligence-feb2020_en.pdf.